

*Загородня Л. З.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри теорії і практики перекладу**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка**Косенко А. В.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича**Беженар І. В.,**кандидат педагогічних наук,**доцент кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу**Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ДЕЛАКУНІЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ЛАКУНАРНИХ ОДИНИЦЬ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню та опису основних методів елімінування лексико-семантичних лакунарних одиниць під час перекладу з англійської мови українською. У науковій розвідці з'ясовано сутність явища лексико-семантичної лакунарності. Зокрема, зазначено, що виникнення лексико-семантичних лакун зумовлено унікальністю мовних картин світу носіїв української та англійської мов та різноманітністю їхніх культур. У дослідженні автори розмежовують поняття «лексико-семантичні лакуни» та «реалії» (або «культурно-марковані лакуни»). Наголошується, що лексико-семантичні лакуни виникають внаслідок відсутності слова-відповідника за наявності концепту в цільовій мові, на відміну від реалій, які зумовлені відсутністю культурного концепту (поняття), а, відповідно, й слова на його позначення в мові перекладу.

У статті розглянуто шляхи делакунізації англійських мовних одиниць на позначення понять, які не отримали однослівної номінації або не набули форми сталого словосполучення в українській мові; досліджено способи перекладу полісемічних лексичних одиниць, відповідники яких не охоплюють усіх значень вихідної одиниці, і, відповідно, не можуть бути вжиті у перекладі; а також описано засоби елімінування родових та видових лакун. У науковій розвідці проаналізовано причини виникнення родових та видових лакун. Зокрема, зазначено, що їхнє виникнення зумовлено різними вимогами мов щодо необхідності передачі певної семантичної інформації у слові. У випадку, якщо деталі певного загального поняття є суттєвими для носіїв мови, то утворюються декілька слів, що позначають видові поняття; за інших обставин – створюється слово на позначення родового недиференційованого поняття.

Аналізуючи приклади перекладу лексико-семантичних лакунарних одиниць, відібраних методом суцільної вибірки із англійських художніх текстів та їхніх перекладів українською мовою, а також Інтернет джерел, з'ясовано, що до основних шляхів усунення лакунарності під час перекладу є використання описового методу; методу транскрипції або транслітерації; пошук аналога; прийом трансформації (тобто заміна однієї частини мови іншою при перекладі). У низці випадків, зокрема, під час перекладу родових та видових лакун можливе використання прийому

вилучення лакунарної одиниці з тексту з метою уникнення порушень норм мови перекладу. Автори статті звертають увагу, що вибір методу елімінування зумовлений специфікою вихідного тексту та обирається перекладачем.

Ключові слова: лексико-семантичні лакунарні одиниці, делакунізація, елімінування лакун, шляхи делакунізації, англо-український переклад.

Постановка проблеми. Переклад як потужний засіб міжмовної комунікації передбачає взаємодію різних культур та неповторних мовних картин світу. Під час такої взаємодії тлумач потрапляє в інше культурно-мовне середовище, в інший світ цінностей та законів спілкування [1, с. 251] та натрапляє на лакуни – національно-специфічні явища, що не мають прямих еквівалентів в цільовій мові. Це спричиняє серйозні проблеми під час перекладу, що іноді змушує мовознавців говорити про неможливість перекладу окремих виразів. Оскільки лакуни становлять особливу складність під час міжмовної комунікації, то питання лакунарності та способи її елімінування (усунення) неабияк цікавлять перекладознавців, про що свідчить чимала кількість розвідок з цієї проблеми. Проте у більшості випадків предметом дослідження науковців стають реалії – поняття, пов'язані з національною специфікою побуту певного етносу. Проте не всі лакунарні мовні одиниці належать до реалій. Поряд із ними існують слова на позначення понять, якими можуть оперувати носії вихідної та цільової мов, проте ці поняття не набули в одній з них однослівної номінації. Згадані лексеми прийнято класифікувати як лексико-семантичні лакуни [2, с. 161]. Недостатнє вивчення проблеми лексико-семантичної лакунарності та методів її елімінування в англо-українському перекладі зумовили актуальність теми пропонованого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лакунарним одиницям та способам їх елімінування у перекладі присвячено чимало перекладознавчих праць. Зокрема, вагомий вклад у дослідження реалій як культурно-маркованих лакун та їх переклад цільовою мовою зробили болгарські перекладачі та лінгвісти С. Влахов і С. Флорин, українська мовознавиця

Р. Зорівчак. Проблему лакунарності продовжують досліджувати такі мовознавці, як Т. Анохіна, М. Онищук, О. Косович, Т. Тарасенко, Т. Ніколаєва та інші.

Метою статті є з'ясувати та проаналізувати сутність явища лексико-семантичної лакунарності, визначити та описати основні методи елімінування лексико-семантичних лакун в англо-українському перекладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Особливості сприйняття навколишньої дійсності, своєрідність мислення та поведінки представників певного етносу, фіксуючись в мовних одиницях, відображаються в мові. Лексичні одиниці, що описують процеси і явища, характерні тільки для певного етносу, називають лакунарними. Основні труднощі, які виникають при перекладі лакун, викликані відсутністю їхніх еквівалентів у цільовій мові. Це, звісно, аж ніяк не заперечує можливості міжкультурної комунікації і здатності представників різних культур зрозуміти один одного. Порозуміння здійснюється за рахунок елімінування лакун, тобто усунення відмінностей між взаємодіючими мовними культурами. Процес знаходження аналогів, заміників або близьких аналогів має назву «делакунізація» [2, с. 232]. Сучасна перекладознавча наука розробила низку прийомів та методів, за допомогою яких здійснюється елімінування лакун.

У перекладознавчих працях наводяться різні класифікації лакунарних одиниць. З перекладознавчої позиції, на нашу думку, доцільніше підрозділяти лакуни на мовні, які виявляються при зіставленні одиниць різних рівнів мовної системи (фонетичного, морфологічного, лексичного, синтаксичного) та культурологічні [3, с. 685]. Лексико-семантичні лакунарні одиниці належать до виду мовних лакун і виникають внаслідок відсутності слова-відповідника при наявності концепту в цільовій мові. Отже, причиною виникнення лексико-семантичних лакун є незбіг семантичних обсягів корелюючих мов, що свідчить про унікальність мовних картин світу [2, с. 161].

Лексико-семантичні лакуни не слід ототожнювати із реаліями, які відносять до виду концептуальних лакунарних одиниць [3, с. 685]. Реалії позначають предмети матеріальної та духовної культури, які не мають аналогів в іншій культурі. Відсутність культурного концепту і зумовлює відсутність лексичної одиниці на позначення цього поняття у цільовій мові [4].

Видатний американський мовознавець Роман Якобсон зауважив, що мови різняться не тим, що вони можуть передати, а тим, що вони повинні передавати. Іншими словами, носії однієї мови повинні враховувати певні аспекти навколишнього світу, тимчасом як носії іншої мови не беруть їх до уваги [5]. Таким чином, при наявності тотожних об'єктів дійсності в житті обох народів, суспільна значущість цих об'єктів може різнитися. Тому на позначення певного поняття в одній мові створюється слово на позначення родового недиференційованого поняття, а в іншій мові, для носіїв якої відтінки, деталі цього загального поняття є суттєвими, утворюються декілька слів, що позначають видові поняття. За таких обставин виникають так звані родові та видові лакуни [2, с. 161; 6, с. 72].

Родові лакуни відображають відсутність загального найменування для класу предметів, видові – відсутність конкретних найменувань, найменувань окремих різновидів предметів або явищ. Наприклад, в українській мові немає загального найменування для дідуся і бабусі, а в англійській мові таке найменування є: «grandparents». Це родова лакуна для української

мови. З іншого боку, в українській мові, на відміну від англійської, немає диференційованих однослівних позначень для пальців ніг (toes) чи пальців рук (fingers). Це видові лакуни для української мови. Проте носії англійської мови лексично не диференціюють дієслова «мити» і «прати», «йти» та «їхати», «одружуватися» та «виходити заміж» і живлять узагальнюючі слова «wash», «go», «marry» відповідно. Це видові лакуни для англійської мови.

Під час перекладу видових та родових лакунарних одиниць перекладач, насамперед, не повинен порушувати узусу цільової мови. Тому при перекладі родової лакуни зазвичай вживається відповідник, який є родовою лексемою для англійської мови. Для прикладу, перекладаючи слово «finger» (палець руки) тлумач не уточнює, яким саме пальцем – руки чи ноги – здійснювалася дія, оскільки вважає цю інформацію несуттєвою для носіїв цільової мови: «...says the girl, making images with her *finger in the sand*» [7] – «...казала дівчина, виводячи *пальцем фігури на піску*» [8].

У випадку перекладу англійської родової лакуни, перекладач змушений, опираючись на контекст, обирати родову лакуну. Так, під час пошуку українського відповідника англійському іменнику «brother-in-law» перекладач змушений робити вибір між поняттями «брат жінки», «чоловік сестри» – зять, шурин, свояк, дівер. Щоб уникнути порушень норм мови перекладу, іноді перекладачі вилучають слова з тексту під час перекладання [9, с. 100]. Наприклад: «*Well! that was also the time when my uncle Herncastle returned from India. My father discovered that his brother-in-law was in possession of certain papers which were likely to be of service to him in his lawsuit*» [7] – «*Так от саме в цей час і повернувся з Індії мій дядько Гернкасл. Батько мій довідався, що в нього є якісь папери, які можуть стати в пригоді для його процесу*» [8].

Асиметрія концептуальної бази носіїв англійської та української мов може проявлятися й у випадках, коли в англійській мові існує слово на позначення певного поняття, а в українській мові воно відсутнє. Це не означає, що носії української мови не можуть оперувати цим поняттям. Річ у тому, що в процесі історичного розвитку певне поняття не отримує однослівної номінації або не набуває форми сталого словосполучення [10, с. 206]. За відсутності українського відповідника делакунізація може відбуватися описовим методом, тобто використанням у цільовому тексті розгорнутого словосполучення, яке розкриває значення лакуни [11, с. 162]. Майстерність перекладача під час застосування такого прийому полягає у вмінні віднайти правильні слова для передачі змісту вихідної лексеми.

Для прикладу, за відсутності українського однослівного відповідника та словосполучення номінативного типу для лакунарної одиниці «confider» (похідної від дієслова «to confide» – «довіряти, ділитися з кимось найпотаємнішим» [12, с. 224]) перекладач делакунізує її описово, вдало використовуючи фразеологізм «вливати душу»: «*He's a great little confider*» [13] – «*Він мастак вливати душу*» [14]. При перекладі англійського іменника «packer» у наведеному нижче реченні тлумач змушений застосувати прийом трансформаційної заміни (вжити дієслово замість іменника), оскільки український відповідник – слово «пакувальник» [15, с. 74] – не може бути вжитий у цільовому тексті, оскільки він не відтворює значення вихідної одиниці: «*It's a very rapid packer*» [16, с. 28] – «*Я надзвичайно швидко спаковуюсь*» [17, с. 31].

Делакунізація лексико-семантичних лакунарних одиниць можлива також за допомогою використання аналогів вихідній лексеми. Головне завдання такого методу – знайти мовну одиницю, яка найбільш точно зможе передати значення вихідної лексеми. Позитивною стороною такого перекладу є його зрозумілість для реципієнта, якому в якості перекладацького еквівалента пропонується «рідне» поняття [11, с. 161]. Для прикладу, англійський іменник «follower» у значенні «той, хто спостерігає за вашими оновленнями в мережі», не може перекладатися за допомогою слів «послідовник, учень, прихильник, наступник, однодумець», які подані у словнику [12, с. 435], оскільки такі перекладацькі відповідники будуть некоректними. У такому випадку для перекладу слова «follower» українською мовою доцільно вживати слово «підписник» [18, с. 215].

Слід зауважити, що лексема «підписник» не зафіксована в 11-томному Словнику української мови (1970–1980) [19], вона є похідною від дієслова «підписуватися, підписатися» зі значенням «виявляти бажання, згоду на участь у чому-небудь (у збиранні коштів, пожертвувань тощо), звичайно записуючись у список» [19]. Таким чином, перекладацький відповідник «підписник» вживають, базуючись на аналогії (подібності, схожості) дій, виражених українським дієсловом «підписуватися» та англійським «follow», яке передбачає ситуацію, коли користувач за допомогою опцій «Подобається» або «Підписатися» на якомусь електронному ресурсі чи сторінці в соціальній мережі зголошується на безоплатне отримання актуальної інформації, реклами та новин. Лінгвісти не радять вживати слово «фоловер», що транскриптивно відтворює англійську лексеми «follower», оскільки таке поширення сучасних англіцизмів безпідставне за наявності українських еквівалентів [20].

Ще одним засобом усунення лакунарності є метод транскрипції або транслітерації. Використання згаданого прийому зумовлене намагання перекладача все-таки одним словом (нехай навіть іншомовним) заповнити лакуну. Проте слід пам'ятати, що такий спосіб делакунізації може викликати серйозні проблеми для читача, бо формально такі лакуни еліміновані, але семантично порожні [21, с. 69]. За своєю суттю цей прийом аналогічний запозиченню іноземного слова [11, с. 160].

Вибір методу елімінування зумовлений специфікою вихідного тексту. Наприклад, для англійської мови, на противагу українській, притаманна розгорнута типологія найменувань склянок. Наведемо неповний їх перелік разом із їхніми українськими відповідниками, що наведені у перекладному словнику [12; 15]: *snifter* – келих, завужений до гори (для коньяку); *glass* – склянка; *goblet* – келих, бокал; *flute* – вузька висока чарка; *schooner* – великий високий келих (для пива); *tumbler* – склянка для вина; *beaker* – склянка для вина, фужер; *highball glass* – високий бокал (стакан) для міцних алкогольних напоїв.

У художньому перекладі вживаються звичні для носіїв української мови слова «келих», «бокал», «чарка», «склянка», «фужер». Проте в Інтернет статтях, пов'язаних із торгівлею келихів або готельно-ресторанною справою [22], простежуємо їхні транслітеровані та транскрибовані відповідники, оскільки у цьому випадку форма, розмір та застосування склянки є суттєвими. Для прикладу: *snifter* – сніфтер; *flute* – флюте; *tumbler* – тумблер; *highball glass* – хайбол.

Мовознавці зазначають, що лакуни не є раз і назавжди усталеною категорією. Часто трапляється, що за певний історичний

період лакунарні одиниці «заповнюються», що зазвичай відбувається в результаті процесу запозичення або утворення нових слів власними засобами мови [10, с. 209].

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Лексико-семантичні лакуни зумовлені історичним розвитком мови та виникають під час міжмовної комунікації у випадку відсутності слова-відповідника за наявності концепту в цільовій мові. Делакунізація у перекладі здійснюється різними шляхами: застосуванням описового методу; методу транскрипції або транслітерації; пошук аналога у цільовій мові. Можливе також використання прийому граматичної трансформації, тобто заміни однієї частини мови іншою. У низці випадків перекладачі вилучають лакуни з тексту під час перекладання з метою уникнення порушень норм мови перекладу. Перспективою подальших наукових досліджень може стати комплексний аналіз сутності явищ граматичної та стилістичної лакунарності та вивчення основних методів їх елімінування в англо-українському перекладі.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
2. Анохіна Т. О. Типологія лакуніконів англомовної та україномовної картин світу : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.17, 10.02.21 / Київський нац. лінгв. ун-т. Київ, 2019. 516 с.
3. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
4. Ніколаєва Т. Д. Семантичні лакуни в англійській та українській мовах. URL: http://www.rusnauka.com/5_NT5B_2007/Philologia/20376.doc.htm (дата звернення: 15.01.2023).
5. Дойчер І. Рідна мова визначає спосіб мислення. URL: https://texty.org.ua/articles/24885/Ridna_mova_vyznachaje_sposib_myslenna_ChASTYNA_PerShA-24885/ (дата звернення: 15.01.2023).
6. Тарасенко Т. В. Мовні лакуни у міжкультурній комунікації. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2016. Випуск X. С. 68–75.
7. Collins W. The Moonstone. URL: <https://www.globalgreybooks.com/moonstone-ebook.html> (дата звернення: 15.01.2023).
8. Коллінз У. Місячний камінь / пер. з англ. В. Коробка, Л. Суярка. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Collins_Wilkie/Misiachnyi_kamin/ (дата звернення: 15.01.2023).
9. Гаврилова І. М., Атанасова О. А. Переклад безеквівалентної лексики на матеріалі казок Братів Грімм. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Випуск 14. Том 2 С. 96–102.
10. Косович О. Мовна лакунарність як перекладацька проблема (спроби класифікації лакун). *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика* : зб. наук. праць. Київ : Аграр Медіа Груп, 2019. С. 205–211.
11. Білоус О. М. Теорія і технологія перекладу. Курс лекцій. : навчальний посібник. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. 200 с.
12. Англо-український словник : у 2 т. / укл. М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т. 1. 752 с.
13. Hemingway E. The Sun Also Rises (Fiesta). URL: <https://www.modernistweb.com/page/prose/52/chapter+10> (дата звернення: 03.02.2023).
14. Хемінгуей Е. І сонце сходить (Фієста) / пер. з англ. М. Пінчевського. URL: <https://zarlit.com/lib/heminguey/iafxr.html> (дата звернення: 03.02.2023).
15. Англо-український словник : у 2 т. / укл. М. І. Балла. Київ : Освіта, 1996. Т. 2. 712 с.
16. Salinger J. D. The catcher in the rye. Moscow : Progress Publishers, 1968. 248 p.

17. Селінджер Дж.-Д. Над прірвою у житті: Повісті, оповідання / пер. з англ. О. Логвиненка, О. Тереха, О. Сенюка, Ю. Покальчука. Київ : Молодь, 1984. 272 с.
18. Ганжа А. Ю. Підписник, підписчик, підписант, абонент чи передплатник, або кого «накручують» у соцмережах? *Культура слова*. 2016. № 84. С. 213–215.
19. Академічний тлумачний словник української мови. Онлайн версія академічного тлумачного «Словника української мови» в 11 томах (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 15.01.2023).
20. Приймак Д. М. Підписник, передплатник чи фоловер: як називати користувача соціальних мереж? URL: <https://www.kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/how-to-say/pidpysnyk/> (дата звернення: 15.01.2023).
21. Костусяк Н., Приймачок О. Текстові лакуни міжслов'янського художнього перекладу в аспекті міжкультурної комунікації. *Лінгвостилістичні студії*. 2019. Вип. 11. С. 65–78.
22. Келихи для напоїв. URL: <https://harchi.info/blogs/san-ayt-j/kelyhy-dlya-narouiv> (дата звернення: 15.01.2023).

Zahorodnia L., Kosenko A., Bezhenar I. Delacunization of lexical and semantic lacunae in the English-Ukrainian translation

Summary. This article deals with lexical and semantic lacunas which can occur while rendering an English text into the Ukrainian language. The authors have attempted to find the main methods of eliminating lexical and semantic lacunas in the target texts. The essence of the phenomenon of lexical and semantic lacunarity has been clarified in this scientific research. In particular, the emergence of lexical and semantic lacunae is stated to be caused by the uniqueness of the language pictures of the world of English and Ukrainian speakers and the diversity of their cultures. In the article the authors have made a distinction between the concepts of “lexical and semantic lacunae” and “culturally marked lacunae” and explained the differences between these two concepts. A lexical and semantic lacuna arises in the case of the absence of a Ukrainian equivalent for a certain English lexical item and the existence of the concept of the English word in the target language, whereas culturally marked lacunae are caused

by the absence of the concept as well as the lexical item in the target language.

The ways of translating English lexical items which Ukrainian equivalents did not acquire the form of a word or a phraseological unit are studied in the article. The scientific research also deals with methods of rendering some meanings of polysemous words which have no equivalents in the target language. The authors have investigated the essence of the phenomenon of generic and specific lacunarity and analyzed the causes of its emergence. They also described the methods of delacunization (i.e. elimination) of generic and specific lacunas in the target text. In particular, the emergence of generic and specific lacunae is stated to be caused by different requirements of the source and target languages to convey certain semantic information in a word. If the details of a certain general concept were essential for English speakers contrary to Ukrainian ones, there formed several words in English denoting specific concepts of a general notion. Thus, specific lacunae emerged. If the details of a certain notion were not essential for English speakers contrary to Ukrainian ones, there formed only one word denoting general notion of a certain concept in the English language. Thus, generic lacunae emerged.

Thus, having analyzed common theoretical views upon the methods of translating lacunar lexical items and the data collected from original and translated texts of English literary works and Internet sources the authors draw a conclusion that the main ways of eliminating lacunarity in the English-Ukrainian translation are the descriptive method; method of transcription or transliteration. Meaning of lexical and semantic lacunas can also be rendered by means of using semantic analogies. Specific and generic lacunae can be omitted in a target text not to violate linguistic norms of the target language. The authors of the article emphasize that the way of delacunization of lexical and semantic lacunar lexical items is chosen by the translator and is determined by the specificity of the source text.

Key words: lexical and semantic lacunar lexical items, delacunization, elimination of lacunae, ways of delacunization, English-Ukrainian translation.